

“THEORY OF INTELLIGENT CONTROL”

WEEK-10. THEORY OF FRAMES.

“INTELLEKTUAL BOSHQARISH NAZARIYASI” FANIDAN

№ 10-MA’RUZA

MAVZU: FREYMLAR NAZARIYASI

Reja:

1. Freym ta'rifi. Freymlar nazariyasining tarixi va rivojlanishi
2. Freym tuzilishi. Freym komponentlari, komponentlar orasidagi rollar va munosabatlar
3. Freymni aniqlash va faollashtirish. Freymlarning qaror qabul qilishga ta'siri

Tayanch so‘z va iboralar: freymlar, axborotni talqin qilish, freym komponentlari, freymlarning rollari, freymni faollashtirish, freymlar psixologiyasi, freymlarni qo'llash, freymlarni rasmiylashtirish

10.1. Freym ta'rifi. Freymlar nazariyasining tarixi va rivojlanishi

Freymlar nazariyasi - bu bilimlarni kompyuterda qo'llash uchun bilimlarni ifodalash uchun paradigma. Freymlar nazariyasi (bilimlarni freymlar orqali ifodalash nazariyasi) XX asrning 70-yillarida Marvin Minski (AQSh) tomonidan ishlab chiqilgan.

"Freym" atamasi odatda ijtimoiy fanlar toifasi sifatida qaraladi. Umumiy kategoriya sifatida freym tushunchasi odamlar o'zaro ta'sir qiladigan vaziyatning "freymisini" anglatadi, bu ma'lumotlarning xayoliy yoki haqiqatda mavjud mazmunini umumlashtirishdir [1]. "Freym" atamasi 20-asrning 1970-yillarida alohida e'tibor qaratila boshlandi. Birinchilardan biri sun'iy intellekt sohasidagi amerikalik olim M. Minskiy edi. U freymni bir vaqtlar xotirada qayd etilgan va hozirgi vaziyatga qarab tuzatishlar kiritilishi mumkin bo'lgan ko'nikmalarni ifodalash sxemasi sifatida tushunadi [3, p. 3–288].

Tashqaridan olingan ma'lumotlarni o'ziga xos elementlar va ma'nolar bilan, shuningdek, inson xotirasida har bir ob'ekt uchun belgilangan freymlar bilan taqqoslash orqali faktlarni idrok etishga asoslanadi. Bu model, semantik tarmoq kabi, chuqur psixologik asosga ega.

Minsky shunday sxemani ishlab chiqdiki, unda ma'lumotlar freymlar tizimi deb ataladigan tarmoqqa birlashtirilgan freymlar deb ataladigan maxsus hujayralarda joylashgan. Yangi freym yangi vaziyatning boshlanishi bilan faollashadi. Uning o'ziga xos xususiyati shundaki, u bir vaqtning o'zida katta hajmdagi bilimlarni o'z ichiga oladi va shu bilan birga ma'lumotlar bazasining alohida elementi sifatida foydalanish uchun etarlicha moslashuvchan. "freym" atamasi 70-yillarning o'rtalarida eng mashhur bo'lgan, o'shanda Minskiydan farq qiladigan ko'plab talqinlar mavjud edi.

Ushbu nazariyani yaxshiroq tushunish uchun, eshikni ochib, xonaga kirgan odamning kutishi, hissi va hissi o'rtasidagi bog'liqlikka asoslangan Minsky misollaridan birini ko'rib chiqing. Aytaylik, siz eshikni ochib, o'zingizga notanish uyning xonasiga kirmoqchisiz. Uyda bo'lganingizda, eshikni ochishdan oldin, siz xonaga kirganingizda nimani ko'rishingiz haqida ma'lum fikrlarga egasiz. Misol uchun, agar siz manzara yoki dengiz qirg'og'ini ko'rsangiz, avvaliga uni tanib olish qiyin bo'ladi. Shunda siz hayratda qolasiz va oxir-oqibat chalg'itilasiz, chunki siz olingan ma'lumotni tushuntirib bera olmaysiz va uni ilgari bo'lgan g'oyalaringiz bilan bog'lay olmaysiz. Bundan tashqari, kelajakdagi voqealar rivojini bashorat qilishda qiyinchiliklarga duch kelasiz. Analitik nuqtai nazardan, buni eshik ochilganda xona freymsining faollashishi va uning kiruvchi ma'lumotlarni talqin qilishdagi etakchi roli sifatida tushuntirish mumkin. Agar siz eshik orqasida to'shakni ko'rsangiz, xona freymsi torroq shaklga ega bo'lib, yotoqxonaga aylanadi. Boshqacha qilib aytganda, siz mavjud bo'lgan eng aniq freymga kirishingiz mumkin bo'ladi.

Taxminlarga ko'ra, "freym" atamasi birinchi marta ingliz-amerikalik olim G. Beytson (1904-1980) tomonidan kiritilgan [2, b. 2–3]. G. Beytson o'z tadqiqotida psixologiya nuqtai nazaridan "freym"ni tavsiflagan bo'lsa, keyinchalik amerikalik

sotsiolog I. Xoffman G. Beytsonning “Xabar – o‘yin” asarini olib, bu atamaga sotsiologik xususiyat bergan. ” (1956).

Bunday freym psixologiya nuqtai nazaridan katta ahamiyatga ega bo'lib, u ma'lum bir mavhumlik (assotsiatsiya) rolini o'ynaydi. Ushbu nuqtai nazarni qo'llab-quvvatlash uchun lingvistik assotsiativ klaster tuzildi va turli yoshdagi - 21 yoshdan 60 yoshgacha bo'lgan odamlar o'rtasida abstraktsiyalarni (assotsiatsiyalarni) aniqlash uchun tahlil qilindi. Assotsiativ tahlil namunasi sifatida “Markaziy Osiyo” freymsidan foydalanildi. Tinglovchilar sifatida Chelyabinsk davlat universiteti talabalari va o‘qituvchilari tanlandi. Tadqiqot davomida olingan assotsiatsiyalar ma'lum toifalarga guruhlangan. Ushbu toifalar "Markaziy Osiyo" freymsining "slotlari"ni ifodalaydi.

Shuni ta'kidlash kerakki, assotsiativ klaster bir necha turga ega:

Erkin tip, odamga hech qanday chegara berilmaganda. Bu bizning assotsiativ klasterimiz uchun tanlangan tur;

Zanjir turi, jarayondagi shaxs ma'lum vaqt davomida bir nechta abstraktsiyalarni (assotsiatsiyalarni) ishlab chiqishi kerak. Misol uchun, o'n besh soniya ichida siz o'nta abstraktsiya (assotsiatsiya) qurishingiz kerak;

Yo'nalish turi. Odatda, assotsiativ klasterga duch kelgan odam bir qator o'ziga xos cheklovlariga ega. Masalan, abstraktsiyalar (assotsiatsiyalar) faqat sifatlar bo'lishi kerak.

Bunday lingvistik assotsiativ klasterning mohiyati shundan iboratki, bir guruh odamlarga ma'lum bir mavzu, rag'batlantiruvchi so'zlar beriladi va bir necha daqiqa ichida (odatda bu o'n daqiqa davom etadi, ko'proq emas) ular ongida aks etgan birinchi reaksiya so'zlarini yozishlari kerak. Keyin har bir reaksiya so'zining chastotasi maxsus lug'atlar yordamida aniqlanadi.

Assotsiativ klaster tilshunoslikda o‘z o‘rnini topdi va shu munosabat bilan bir qancha o‘xshash klasterlar asosida lug‘atlar yaratildi. Ular so'zlarning chastotasini aniqlashga yordam beradi. Mashhurlar orasida uzoq vaqt davomida Charlz Osgud bilan birgalikda assotsiativ klasterning barcha turdagi psixolingvistik variantlarini ishlab chiqqan J.Dizning lug'ati bor.

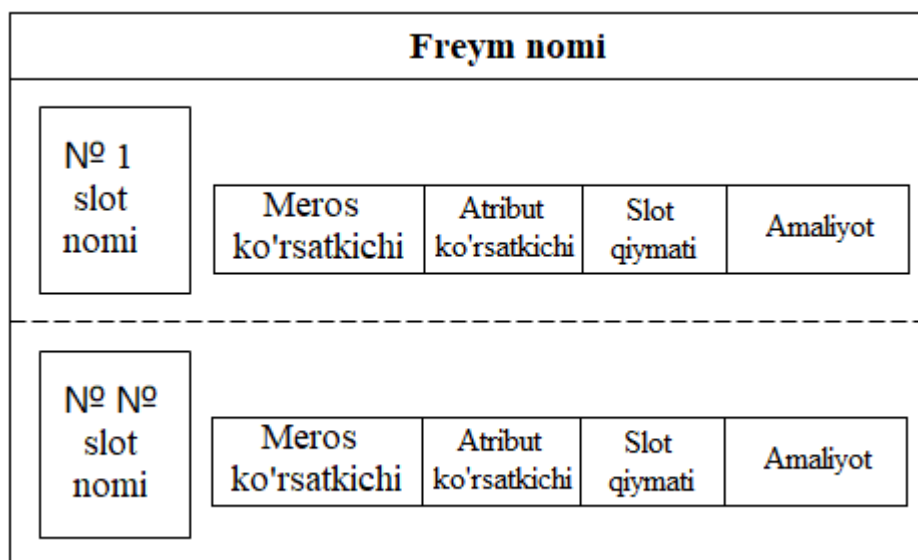
10.2. Freym tuzilishi. Freym komponentlari, komponentlar orasidagi rollar va munosabatlar

Freym modelini qurish insonning bilimlarini ifodalash kontsepsiyasiga, uning xotirasini va qaror qabul qilish jarayonlarini tashkil qilish usullariga asoslanadi. Inson yangi ob'ektlar yoki vaziyatlarga duch kelganda, ularni ongida mavjud bo'lgan tushunchalar tizimi bilan solishtirishga harakat qiladi [4].

Freym modelining asosiy elementi freym - ma'lum bir ob'ekt yoki jarayon ma'lumotlarining tizimli tasviri. Freymning umumiy tuzilishi 2-rasmda ko'rsatilgan [5].

Freym noyob nom bilan aniqlanadi va TTS elementlarini yoki TTS tarmog'ining holatini tavsiflovchi ko'plab slotlarni o'z ichiga oladi. Yana bir freym, shuningdek, freym tarmog'ini qurish uchun asos bo'lib xizmat qiladigan sloti vazifasini bajarishi mumkin. Ierarxik tipdagi freym tizimlarida yuqori darajali freymdagi slotlarning atributlari haqida qanday ma'lumotlar quyi darajali freymdagi bir xil nomga ega bo'lgan slotlar tomonidan meros qilib olinishini ko'rsatadigan meros ko'rsatkichi bo'lishi mumkin. Misol uchun, yuqori darajadagi freym "Sinxronizatsiya signal manbalari" freymi va pastki darajadagi freymlar "Birlamchi etalon generator", "Ikkilamchi topshiriq beruvchi generator", "Mahalliy topshiriq beruvchi generator", hamda "Tarmoq elementi generatori" freymлари hisoblanadi.

Atribut ko'rsatkichi slotning ma'lumotlar turini tavsiflaydi. Protseduralar (amaliyotlar) ma'lum bir shart bajarilganda avtomatik ravishda ishga tushiriladigan freym slotiga biriktirilishi mumkin [6].

1-rasm. Freym tuzilishi

TTS tarmog'ining holati yoki freym tizimidagi TTS elementi to'g'risidagi ma'lumotlar TTS tarmog'ining ishlash jarayonini keyingi kuzatish yoki mantiqiy xulosalar jarayonida aniqlanishi mumkin, xususan, boshqa tegishli freymlarning faollashishiga olib keladi. Freym sloti qiymatlarini aniqlashning asosiy usullari:

- 1) meros;
- 2) namunaviy freymdan standart protsedura;
- 3) slotda ko'rsatilgan hisoblash formulasi bilan protsedura;
- 4) ilova qilingan tartib;
- 5) ekspert foydalanuvchilar bilan muloqot usuli.

Freymlar tizimida chiqishni tashkil etish freymlar o'rtasida xabar almashish, birlashtirilgan protseduralarni faollashtirish va bajarishga asoslangan.

Freymlar turlari. Ma'lumotlar bazasida saqlangan prototipli freymlar va kiruvchi ma'lumotlarga asoslangan haqiqiy real vaziyatlarni ko'rsatish uchun yaratilgan misol freymlari mavjud.

Prototip freym (protoframe) - bu kontsepsiyaning o'zi haqidagi bilimlarni o'z ichiga olgan freym.

Masalan, "Jang" tushunchasining freymini quyidagicha tasvirlash mumkin (10.1-jadval):

Jang	
Subyekt (kim?)	X1
Obyekt (kim bilan?)	X2
Manzil (qayerda?)	X3
Vaqt (qachon?)	X4
Natija	X5

Ushbu freym slotlar nomlarini (mavzu, ob'ekt va boshqalar) o'z ichiga oladi, lekin ularning qiymatlari o'rniga o'zgaruvchilar (X1, X2 va boshqalar) mavjud.

Freym namunasi (eksoframe) - bu tushuncha yoki bilimning o'ziga xos tavsifini o'z ichiga olgan freym.

Misolda, ehtimol, "Jang" freymsi uchun asosiy slotlar "mavzu" va "ob'ekt" nomlari bo'lgan slotlar hisoblanishi mumkin. Jang X1 sub'ekti tomonidan X2 ob'ekti bilan X4 davomida X3 joyida amalga oshiriladi va natija X5. Barcha o'zgaruvchilar o'rniga ma'lum qiymatlarni almashtirib, biz aniq fakt tavsifini olamiz:

Loy janggi (Amir Temur tomonidan o'tkazilgan jang)	
Subyekt (kim?)	Amir Temur Ko'ragoniy
Obyekt (kim bilan?)	Jeta (Mo'g'uliston) xoni Ilyosxo'ja
Manzil (qayerda?)	Toshkent bilan <u>Chinoz</u> oralig'ida, <u>Chirchiq daryosi</u> bo'yida
Vaqt (qachon?)	1365 y. 22-mayda
Natija	Jeta (Mo'g'uliston) xoni Ilyosxo'ja g'alabasi

Freymdan har qanday slotni chiqarib tashlash, uni tubdan to'liq emas, ba'zan esa butunlay ma'nosiz qiladi.

Freym modeli juda universaldir, chunki freymda harakatlar nomlari bo'lgan slotlar bo'lishi mumkin, freymlar deklarativ va protsessual bilimlarni ifodalash uchun mos keladi.

Freym oddiy, agar u boshqa freymlarni o'z ichiga olmasa. Murakkab (kompozit) freym ikki yoki undan ortiq freymlarni o'z ichiga oladi va mohiyatan freymlar tarmog'ini ifodalaydi.

Freym sizga dunyo haqidagi bilimlarning xilma-xilligini ko'rsatishga imkon beradi:

freymlar - ob'ektlar va tushunchalarni belgilash uchun foydalaniladigan tuzilmalar (qarz, garov, veksel); freymlar - rollar (menejer, kassir, mijoz);

freymlar - stsenariylar (bankrotlik, aktsiyadorlar yig'ilishi, nom kunini nishonlash);

freymlar - vaziyatlar (signal, avariya, qurilmaning ishlash rejimi) va boshqalar.

Bilimlarni tasvirlashning freym modeli - predmet sohasi bilimlari strukturasi ob'ektlarni tavsiflovchi o'zaro bog'langan freymlar to'plami shaklida rasmiylashtiriladigan va ushbu ob'ektlarning xususiyatlari va ular bilan bog'liq bo'lgan faktlar strukturada tasvirlangan modeldir. freym elementlari.

Semantik tarmoqni freymlar to'plami sifatida ko'rsatish uchun siz tarmoq tugunlari o'rtasidagi munosabatlarni ifodalay bilishingiz kerak. Buning uchun freym slotlari ham ishlatiladi. Bu tirqishlar "Munosabatlar Y" shaklidagi nomlarga ega bo'lishi mumkin, bu yerda Y bu cho'qqi freymsi boshqa cho'qqi freymsi bilan o'rnatadigan munosabat (uning turi) nomidir.

Shuni ham yodda tutingki, yangi freym slot qiymati sifatida harakat qilishi mumkin, bu ierarxik tasnifni bir nechta freymlarda amalga oshirish imkonini beradi. Bu freymlarning juda qulay xususiyatidir, chunki inson bilimi odatda umumiylik bilan tartibga solinadi.

Freymlar nazariyasining eng muhim xususiyati semantik tarmoqlar nazariyasidan olingan - xususiyatlarning merosxo'rliqi deb ataladigan narsadir. Freymlarda meros AKO havolalari (A-Kind-Of= bu) orqali amalga oshiriladi, bu freymlarni ierarxiyada bir daraja yuqoriroqda joylashgan freymlar bilan bog'laydi, u erdan slot qiymatlari bilvosita meros qilib olinadi (o'tkaziladi). AKO sloti yuqori

ierarxiya darajasidagi freym, bu erdan o'xshash slotlarning qiymatlari bilvosita meros qilib olinadi, ya'ni uzatiladi.

Bunday holda, ierarxiyadagi bitta bo'g'in ifodalanadi (MAN-LECTOR). Bu yerda "MAN" freymisi "LECTOR" freymisi uchun umumlashmadir. Shunday qilib, "LECTOR" freymisi "PERSON" freymsidan "CAN" sloti qiymatini meros qilib oladi (shuningdek, misolda ko'rsatilmagan boshqa slotlar). Meros zanjiri, masalan, "Tirik mavjudot" freymisigacha davom etishi mumkin.

10.3. Freymni aniqlash va faollashtirish.

Freymning qaror qabul qilishga ta'siri

20-asr amerikalik sotsiologi, o'z tadqiqotlarida G.Beytson asarlariga tayangan I.Goffmanning kontseptsiyasi freymlar nazariyasi bilan chambarchas bog'liq. Eslatib o'tamiz, I.Xoffman o'z ustozini G.Beytsonda ko'rgan va uning barcha izlanishlarini hurmat qilgan.

I. Xoffman freym - bu dunyoning rasmini dalillar va mulohazalarning aralashuvisiz izchil ravishda loyihalash yoki takrorlash uchun individual ongning ma'lum bir qobiliyatidir, deb hisoblagan. Aslida, bu uning freym nazariyasining asosiy ma'nosidir [4, p. 4–467].

I. Xoffman nuqtai nazaridan, dunyo kundalik hayot bo'lib, unda barcha harakatlar tanish va takrorlanadi. Bunday dunyoda inson hayotining ko'p qismini o'tkazadi.

Kundalik hayot va freym o'rtasida parallellik o'tkazish uchun quyidagi misolni keltirishimiz mumkin. Har qanday vaziyatda bir-biriga duch kelgan ikkita sub'ekt ushbu uchrashuv davomida erishishi kerak bo'lgan bir qator maqsadlarga ega:

- mavjud vaziyatning mohiyatini aniqlash va tushunish;
- o'zingiz uchun ma'lum bir rolni "ta'minlang";
- mavjud vaziyatda faol bo'lish yoki ehtiyoj va qiziqish foizi tufayli uni to'xtatib turish.

Semantik tushuncha butunlay uning mazmuniga bog'liqligi umumiy qabul qilingan. Ammo I.Goffman buni rad etadi va vaziyatning o'ziga xos xususiyatlari

aynan freym - abstraksiya (assotsiatsiya), shaxs ongi tomonidan proyeksiyalangan modelga bog'liqligini, ya'ni mavjud vaziyatning freymsini tan olishga muvaffaq bo'lgan odamni ta'kidlaydi. hozirgi vaqtda nima sodir bo'layotganini tushunish [1, p. 7–56].

Freymlar nazariyasini o'rganish diqqat bilan kuzatishni talab qiladi, chunki odam ko'pincha ma'lum bir freymni to'g'ri tanib olishda xato qilishi mumkin. Bu odam atrofida asabiylashish, hayajon va keskinlik qatlamini yaratib, "o'lik" vaziyatga olib kelishi mumkin. Shuning uchun freymlar va ularning ma'nosini tahlil qilish ko'p jihatdan uzoq muddatli tadqiqotlar va harakatlar segmentlarini kuzatish orqali erishiladi.

Bir tomondan, freymlar barqaror, boshqa tomondan, ular turli xil o'zgarishlarga duch kelishi mumkin. Barqarorlik har bir hodisaning boshqa birlikka aylantirib bo'lmaydigan ma'lum bir axborot birligiga ega bo'lishidadir. Va agar biz o'zgarishlar bilan ikkinchi holat haqida gapiradigan bo'lsak, bu dunyoda har bir shaxs yoki hodisa uchun freymlarning o'ziga xos proektsiyasi mavjudligi bilan izohlanadi.

Shuningdek, I.Goffman shaxsning xulq-atvor doirasi orqali shakllanadigan obrazlarning o'zi haqida gapirar ekan, ularga ma'lum bir tarzda ta'sir etsa, ularni yo'q qilish mumkinligiga e'tibor qaratadi, lekin ma'lum bir vaqtdan keyin vayron qilingan freymlar. Bu hodisa juda kamdan-kam uchraydi va bu tasvirlar inson tomonidan ongsiz ravishda yaratilganligi bilan izohlanadi.

Hozirgi vaqtda mahalliy sotsiolog V. S. Vaxshtain (1981) G. Beytson va I. Xoffmanlarning tadqiqotlari asosida o'zining "Freymlar nazariyasi va kundalik hayot sotsiologiyasi" asarida freymlar nazariyasi kundalik hayot nazariyasiga o'xshashligini taklif qildi. shaxsning xulq-atvorini, ongini shakllantirishga qaratilgan hayot va uning yordamida jamiyatning kundalik hayoti, turmushi va madaniyati sharoitlarini o'rganish mumkin [3, b. 3–330].

Sotsiologiyaning asosiy maqsadlaridan biri sensorli bilimlardan tashqariga chiqadigan narsalarni tasvirlashning zamonaviy modeliga qaytish zaruratidir. Biroq,

shuni yodda tutish kerakki, bu jarayonda yer dunyosini va undagi takroriy o'zaro ta'sirlarni o'rganishni davom ettirish kerak.

V. S. Vaxshteyn o'z oldiga hodisa qanday qilib bir freym tizimidan boshqa tizimga o'tishini aniqlash vazifasini qo'yadi. Bu uni o'tishning ikki turini ajratishga undadi:

kommutatsiya - asosiy freym tizimida allaqachon mazmunli va tuzilgan ma'no o'zgarishi va boshqa tizimga o'tishi mumkin;

uydirma - sodir bo'layotgan narsa haqida noto'g'ri g'oyalarni ataylab ishlab chiqish.

Masalan, Markaziy Osiyoda gul yetishtirish kabi oddiy hodisani olaylik. Bu kundalik dunyoga ishora qiladi. Bu erda hech qanday yashirin ma'no yo'q, bu hodisa yaxshi tanilish tezligiga ega va beixtiyor sodir bo'lishi mumkin.

Yana bir misol, bog'bon o'ynaydigan kichik qizlar orasida gullarni etishtirishdir. Bu erda freym hodisasi uydirma bo'lib qoladi - haqiqiy emas, chunki kundalik vaziyat o'yin bilan almashtirildi.

V.S.Vaxshteyn bu ikki misolni kommutatsiya o'tish deb ataydi, chunki hodisa ma'lum jihatlarga qarab o'z ma'nosini o'zgartirishi mumkin. Sotsiolog tadqiqotchi sifatida freymni tanib olishda va u qaysi ma'noda qo'llanilishida juda ehtiyot bo'lishi kerak.

Shunday qilib, kognitiv tilshunoslikda freym kategoriyasi markaziy o'rinlardan birini egallaydi. "Freym" tushunchasi turli lingvistik hodisalarni tahlil qilish uchun ishlatiladi [8. 137-bet]. O. V. Sokolova kognitiv tilshunoslarning tadqiqotlarida freym tushunchasiga ikkita yondashuvni aniqlaydi: freym bilimlar strukturasi (inson kognitiv tizimining bir qismi) va freym bilimlarni ifodalovchi tuzilma sifatida (kognitiv tuzilmani ifodalash vositasi) [16. 236-bet]. Freymning xususiyatlari (bilimlarni tartibga solishning kategorik printsipi, tipik vaziyat haqidagi bilimlarni ifodalash, aniq tuzilgan ierarxik tuzilma, an'anaviy printsipning mavjudligi va dinamika imkoniyati) tufayli freymni tahlil qilish usullaridan foydalanish. turli til birliklarini o'rganish ko'plab afzalliklarni beradi [7. 31-bet]. Axborotni yaratish va ko'rsatish uchun freym modellaridan foydalanish o'quv

materiallarini ishlab chiqishning innovatsion yondashuvlaridan biri hisoblanadi [11. P. 178], tabiiy va gumanitar fanlarni o'qitish metodikasida qo'llanilishini topadi. So'nggi yillarda pedagogik tadqiqotlar freymlarning tasnifini taklif qildi, ulardan foydalanish imkoniyatlari, ulardan foydalanishning afzalliklari o'rganildi va freymlar yaratishga qo'yiladigan talablar aniqlandi [qarang. asarlar: 11, 15, 18].

A. A. Lozinskaya ta'kidlaganidek, axborot texnologiyalari asrining ehtiyojlari o'quvchilar tomonidan ma'lumotni sharhlashni osonlashtirish uchun o'quv materialini bir necha marta siqish zaruratini tug'dirdi. Bilim elementlari o'rtasidagi muhim va stereotipik bog'lanishlarni aniqlashga va "qattiq" universal tuzilmani yaratishga asoslangan freym usuli (axborotni strukturalash modeli) eng katta axborot sig'imi, ko'p qirrali va integratsiyaga ega [11. 178-bet]. Bizning tadqiqotimiz uchun eng katta qiziqish kundalik hayot sotsiologiyasida freymlar nazariyasini rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, u eng izchil ochiladi. V. S. Vaxshtain ta'kidlaganidek, freymlar tahlili kundalik o'zaro munosabatlarni tushunish uchun qimmatli nazariy manbadir. Freym nazariyasi kundalik dunyoni empirik o'rganishda faol qo'llaniladigan ko'plab "kundalik amaliyot nazariyalari" ga haqiqiy muqobildir. P. 5]. Bugungi kunga qadar chet el adabiyotlarida kundalik dunyoni sotsiologik tushunish vositasi sifatida freym tahliliga oid muhim matnlar jamlanmasi shakllangan. I.Xoffmanning nazariy merosi E.Zerubavelning kognitiv sotsiologiyasida, L.Tevenotning "o'zaro ta'sirning pragmatik usullari" nazariyasida, konvertiv tahlildagi freym-analitik metodlarda (E.Schegloff) va etnometodologik amaliyotda (D. Maynard), aktyor-tarmoq yondashuvi B Latour va M. Kallon [1. B. 5-7]. Rossiya tadqiqot amaliyotida freym tahlilining nazariy resursi asosan foydalanilmayapti.

Kundalik hayot sotsiologiyasidagi dolzarb muammolarni hal qilish uchun freym tahlilining nazariy imkoniyatlaridan foydalanishga qaratilgan ishlar rus sotsiologik adabiyotida juda kam. Shubhasiz, bu I. Xoffman asarlarining Rossiyada nisbatan yaqinda ma'lum bo'lganligi bilan bog'liq [1. B. 5-6]. Shu bilan birga, uning "Freymlar tahlili: kundalik tajribani tashkil etish bo'yicha insho" kitobi kundalik hayot tadqiqotchilarida katta qiziqish uyg'otmoqda. I.Goffmanda kundalik hayot

dunyoosining asosi birlamchi freym tizimlaridan iborat. Freymlardagi metakommunikativ xabarlar kundalik dunyoni buzadigan ramziy tuzilmalardir. "Kodlar" orqali (metakommunikativ xabarlarda shifrlangan) uni "o'qish" mumkin, uni "kodlar" to'plamida rasmiylashtirish mumkin [3. B. 299]. "...muntazam faoliyatni jiddiy qabul qilish kerak – voqelikning bir qismi sifatida, bu muhim ahamiyatga ega", deb yozadi I.Xoffman [6. P. 677], "...o'z-o'zidan real bo'lgan kundalik hayot ko'pincha ma'lum bir namuna yoki modelning ko'p qatlamli aksi bo'lib chiqadi". [6. B. 679].

Freym tahlili kundalik voqelikda ishlaydigan mexanizmlarni aniqlash, davom etayotgan o'zaro ta'sirning nafaqat aniq, balki yashirin qismini ham "fosh qilish" vazifasini qo'yadi. "Harakat uslublaridagi... farqlarni (va o'xshashliklarni) ko'rish voqealar rivojini anglash demakdir; analitik farqlar ichki tuzilmalarni ko'rishga imkon beradi", deb ta'kidlaydi I.Goffman [6. 682-683-betlar].

I.Goffman bu "ta'sir"da asosiy rolni freymlarni "qatlamlash", transformatsiya qilish, yo'q qilish, ular o'rtasida almashish (reframlash, transpozitsiya, yasash, noto'g'ri freymlash jarayonlari) holatlarini ko'rib chiqishga ajratadi. Aniq empirik kuzatishlar asosidagi bunday mulohaza misoli V. S. Vaxshtainning "Kundalik hayot sotsiologiyasi va freymlar nazariyasi" [3] monografiyasida keltirilgan. Muallif tomonidan qo'yilgan vazifalardan biri "bog'liq" fanlar: makon sotsiologiyasi, siyosiy sotsiologiya, reklama sotsiologiyasi sohasidagi amaliy tadqiqotlar uchun freym tahlilidan foydalanishning empirik imkoniyatlarini namoyish etishdir.

Freymlar tahlilidan foydalanib, muallif an'anaviy miqdoriy va sifat usullarini qo'llashda ilgari tan olinmagan bir qator jihatlarni aniqlay oldi. I. Xoffmanning freymlarni tahlil qilish usuli qator afzalliklar bilan bir qatorda kamchiliklarga ham ega. V.V.Volkov ta'kidlaganidek, "...I.Xoffmanda faqat bitta freym – o'yin bor, hayot esa shunga yarasha o'yinga aylangan, degan gumondan qutulish qiyin" [4. 315-bet]. Tanqid ob'ekti, shuningdek, "katta umumlashmalar va nazariy abstraktsiyalardan" qochish istagi, freymlarni o'zgartirish g'oyasini rad etish va ko'pchilik sotsiologlarga xos bo'lgan "bu erda va hozir" yondashuvidan uzoqlashishni istamaslik edi. kundalik hayotdan.

V.A. Yadovning so'zlariga ko'ra, "bu erda va hozir" tamoyili chegaraga ko'tarilib, "prinsiplarning yo'qligi va nedensellikni rad etish printsiipi" ga aylanadi [19. 129-130-betlar]. V. A. Yadov nuqtai nazaridan, ijtimoiy fanlarda "mikro-makro dilemma" ni engib o'tishga shoshilinch ehtiyoj bor. Makroiijtimoiy jarayonlar va odamlarning kundalik hayotiga tadqiqot nazariyasi va metodologiyasiga integratsiyalashuv tendentsiyasining belgilaridan biri "mix metodologiyasi" (miqdoriy va sifat tahlilini birlashtiruvchi) atamasining kiritilishi edi. 149-bet]. Mashhur sotsiolog ta'kidlaganidek, amaliyot nazariyasi va freymlar nazariyasi muammolarini muhokama qilish makro va mikrosotsiologlar o'rtasidagi o'zaro tushunish uchun "ko'prik" bo'lishi mumkin, "va - kim biladi? - tahlilning ikkala darajasini birlashtiradigan ma'lum bir nazariyaning mumkin bo'lgan qurilishi" [19. 129-bet].

"Shuttles" loyihasi ustida ishlash jarayonida V. A. Yadov boshchiligidagi bir guruh sotsiologlar "keng ijtimoiy makonda faol sub'ektga nisbatan freym tushunchasi" ni qayta ko'rib chiqishga va I. Xoffmanning freym tahlilini birlashtirishga harakat qilishdi. A. Shutsning kundalik hayoti tushunchalari va L. Thevenotning pragmatik ishtiroki [10. 16-17-betlar], [21], bu Sotsiologiya jurnali [17] sahifalarida muhokamaga sabab bo'ldi. Agar I.Goffmanning freymlar tahlili odatda "mikrodarajali" yondashuv sifatida tasniflansa, u holda freymlar nazariyasining boshqa talqinlari, xususan, ijtimoiy harakatlar sotsiologiyasidagi freymlash kontseptsiyasi (bu D. Snow va R. asarlaridan boshlangan) Bedford) freym tushunchasini kengroq, turli ma'nolarda ko'rib chiqing. O. N. Yanitskiyning "Ijtimoiy harakatlar va freymlar nazariyasi" [22] maqolasida bunday yondashuvga misol bo'la oladi. Xususan, muallif freymni bilish va madaniyat o'rtasidagi "bog'lovchi" sifatida qarashni taklif qiladi. Uning ta'kidlashicha, freymlar odatda "sotsiologiya va ijtimoiy psixologiya tillarida" aytilishiga qaramay, freym madaniyat elementi hisoblanadi. Madaniyat bizning dunyomiz allaqachon "freymlangan"ligini "aytadi".

Shu bilan birga, "qurilgan" (masalan, ommaviy siyosiy kampaniya uchun) freymlar, agar muvaffaqiyatli bo'lsa (ya'ni uzoq vaqt ishlasa), siyosiy imtiyozlar va

ijtimoiy normalar, keyin esa madaniy kodlar sifatida birlashtirilishi mumkin. 22]. Qizig'i shundaki, freymlar nazariyasining muhim nazariy salohiyati hali ham madaniyatshunoslar tomonidan amalda da'vo qilinmagan. Shu bilan birga, O. I. Goryainova I. Xoffmanning kundalik hayotni o'rganishga yondashuvi madaniyatshunoslikning zamonaviy vazifalariga mos keladigan metodologiyani ishlab chiqish usullaridan biriga aylanishi mumkinligini ta'kidlaydi [5. S. 3]. I. Xoffman va O. I. Goryainovlar birlamchi freymlar tizimini madaniy invariantlar, umuminsoniy tushunishga erishish imkonini beruvchi ma'lum kodlarning mavjudligini nazarda tutuvchi ijtimoiy guruh tajribasining vaqt bo'yicha barqaror asosiy naqshlari sifatida belgilaydilar. Madaniy nazariyalardagi bu elementlar turli madaniy makon va davrlarda o'zgarishlarga uchragan universal asoslar rolini o'ynagan. Muallifning fikriga ko'ra, birlamchi freym "dunyoning madaniy surati" madaniy kontseptsiyasi bilan bog'liq, chunki u uzoq vaqt davomida guruh tajribasini tartibga soladi. O.I.Goriyanovanning fikricha, amerikalik sotsiolog madaniy bilimning fundamental muammosini hal qilishga urinish - tajribaning asosiy namunalari (ikkinchi darajali freymlar tizimi) individual o'zgartirish tamoyillarini topish va tavsiflash. Bunday transformatsiya mexanizmlaridan biri bu "kalit" - bir turdagi faoliyatni boshqasiga aylantiradigan konventsiyalar to'plami [5. P. 5].

I. Xoffmanning muvaffaqiyatli uslubiy kashfiyotlari orasida O. I. Goryainova o'zaro ta'sirni tavsiflash modeli sifatida teatr metaforasini, shuningdek, "kundalik hayot fanida kundalik tildan foydalanish" texnikasini, qarz olish orqali tushuntirish sxemalari bazasini kengaytiradi. ularni badiiy amaliyot va faoliyatning noratsional shakllaridan [5. B. 5-6]. Umuman olganda, shuni ta'kidlash mumkinki, kundalik hayot madaniyatini freym nazariyasi nuqtai nazaridan ko'rib chiqish biz uchun istiqbolli bo'lib tuyuladi, ammo hozirgacha faqat alohida tadqiqotlar sotsiologiya va madaniyatshunoslik "chorrahasida" paydo bo'ldi, xususan, freym tahliliga urinishlar. M. M. Pisarevaning ofis maydoni [13] va V. V. Rezaevaning kundalik hikoyalari [14].

Nazorat savollari

1. Freymlar nazariyasida freymlar nima va ular qanday komponentlarni o'z ichiga oladi?
2. Axborotni izohlash va qaror qabul qilish uchun freymlardan qanday foydalaniladi?
3. Freymlar nazariyasi fanning qaysi sohalarini va amaliy sohalariga kiradi?
4. Freymlar nazariyasining muhim jihatlari va cheklovlari nimalardan iborat?
5. Freymlar sohasida keyingi tadqiqotlarning qanday istiqbollari aniqlash mumkin?

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. Vaxshtain V.S. Freymlar nazariyasi kundalik dunyoni sotsiologik tahlil qilish vositasi sifatida: mavhum. Ph.D. dis. M., 2007 yil.
2. Goffman I. Frame tahlili: kundalik tajribani tashkil etish bo'yicha insho. M.: RAS Sotsiologiya instituti, 2004 y.
3. Guselnikova O.V. Freymlarni tahlil qilish imkoniyatlari // Fan, madaniyat, ta'lim olami. 2009. No 5. 29-32-betlar.
4. Dizayn echimlarini sintez qilish uchun sun'iy intellekt usullari / V. E. Podolskiy, I. L. Korobova, I. V. Milovanov, I. A. Dyakov, N. V. Maistrenko. – Tambov: TDTU Oliy kasb-hunar ta'limi davlat ta'lim muassasasi nashriyoti, 2010. – 80 b. – ISBN 978-5-8265-0954-8.
5. Sun'iy intellekt portalini [Elektron resurs]. – Kirish rejimi: URL: http://www.aiportal.ru/articles/knowledge_models/frame-model.html (kirish sanasi: 11/10/11).
6. Guselnikova O.V. Freym tuzilishining terminologik apparati // Chelyabinsk davlat pedagogika universitetining axborotnomasi. 2010. No 9. 137-149-betlar.
7. Dvora Janow, Merlin van Xulst. Siyosiy doiralar: freym tahlilidan freym tahliligacha // Sotsiologik sharh. 2011. T. 10. No 1-2.
8. Odamlar o'zlarini qanday yaratadilar. Oddiy ruslar g'ayrioddiy vaziyatlarda: kuzatilgan sakkizta holatni kontseptual tushunish / Ed. ed. V.A. Yadova, E.N. Danilova, K. Klement. Moskva, 2010 yil.

9. Lozinskaya A.A. Modulli fizika o'qitish dasturining mazmunini tuzish uchun freym usuli // Ural davlat universiteti yangiliklari. Seriya 1. Ta'lim, fan va madaniyat muammolari. 2009. T. 67. No 3. B. 176-184.
10. Nekrasov S.I., Molchanova N.S. Zamonaviy fanda freym nazariyasining ahamiyati // Belgorod davlat universitetining ilmiy byulletenlari. Seriya: Falsafa. Sotsiologiya. To'g'ri. 2009. T. 16. No 10. B. 13-17.
11. Pisareva M.M. Freymlar tahlili ofis maydoni uchun metodologiya sifatida // O'n to'qqizinchi "May o'qishlari" materiallari "Katta shaharning madaniy olamlari", 2007. [elektron resurs]. URL: <http://maiskoechtivo.pstu.ru/2007/4/1/1.html>
12. Rezaev V.V. Kundalik hayot tarkibidagi kundalik tarix: freym tahlili tajribasi // Chelyabinsk gumanitar. 2011. T. 2. No 15. B. 92-95.
13. Sokolova E.E. Ingliz tilini o'qitishda bilimlarni freym tashkil etish // Psixologik fan va ta'lim. 2008. No 2. B. 96-104.
14. Sokolova O.V. Kognitiv tilshunoslikdagi freymlar toifasi // Astraxan davlat texnika universitetining xabarnomasi. 2007. No 1. P. 236-239.
15. Fedorova S.I. Tarixni o'qitish usullariga freym yondashuvi // Kelajak maktabi. 2008. No 2. 14-20-betlar.
16. Yadov V.A. Sotsiologiyadagi makro-mikro dilemma haqida munozaralar to'g'risida // Sotsiologik jurnal. 2009. No 1. P. 145-154.
17. Yadov V.A. Sotsiologiyadagi makro-mikro dilemma haqida munozaralar to'g'risida // Sotsiologik jurnal. 2009. No 2. B. 128-130.
18. Yadov V.A. Erving Goffmanning freymlar kontseptsiyasini qayta ko'rib chiqishga urinish. (Tadqiqot loyihasini ishlab chiqishdagi munozaralardan so'ng) // RAS ISning rasmiy veb-sayti. 2011. [elektron resurs]. URL: <http://www.isras.ru/publ.html?id=2024>
19. Yanitskiy O.N. Ijtimoiy harakatlar va tuzilish nazariyasi [elektron resurs]. URL: http://www.ssa-rss.ru/index.php?page_id=19&id=464